

frångår försäkringsläkaren därigenom sin roll.

Inte bara slarvfel

De brister och sakfel som finns i försäkringskassans skrift när det gäller att redovisa vad källorna anger skulle möjligen kunna hänföras till bristande noggrannhet. Vi menar dock att skriftens ton av att veta och förenkla »sanningen« är ett ännu allvarligare problem. Vårt system, där försäkringskassan både utreder och bedömer en skada, bygger ju på att man skiljer på sina roller. Försäkringsläkarens uppgift bör vara att som konsult ta fram ett kunskapsunderlag som är så riktigt som möjligt och som är förståeligt också för handläggare och ledamöter i socialförsäkringsnämnder. Den beslutande instansen har sedan att ta ställning till underlaget.

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Referenser

1. Buckle PW, Devereux JJ. The nature of work-related neck and upper limb musculoskeletal disorders. *Appl Ergon* 2002;33: 207-17.
2. Försäkringskassan i Västra Götalands län. Rekommendationer för försäkringsmedicinsk bedömning av sjukdomar och symtom från rörelseapparaten i relation till exposition i arbete. Borås: Försäkringskassan i Västra Götalands län; 2003.
3. Hansson T, Westerholm P, redaktörer. Arbete och besvär i rörelseorganen. En vetenskaplig värdering av frågor om samband. Solna: Arbetslivsinstitutet; 2001. Arbete och Hälsa nr 2001:12.
4. Bernard BP, editor. Musculoskeletal disorders and workplace factors. A critical review of epidemiologic evidence for work-related musculoskeletal disorders of the neck, upper extremity, and low back. Cincinnati: National Institute for Occupational Safety and Health; 1997.
5. National Research Council and the Institute of Medicine. Musculoskeletal disorders and the workplace: Low back and upper extremities. Panel on musculoskeletal disorders and the workplace. Commission on behavioral sciences and education. Washington DC: National Academy Press; 2001.
6. Nachemson A, Carlsson CA, Englund L, Goossens M, Harms-Ringdahl K, Linton S, et al. Ont i ryggen, ont i nacken. En evidensbaserad kunskapsöversyn. Vol 1 145/1, Vol 2 145/2. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering; 2000.
7. Sluiter JK, Rest KM, Frings-Dresen MH. Criteria document for evaluating the work-relatedness of upper-extremity musculoskeletal disorders. *Scand J Work Environ Health* 2001;27 Suppl 1:1-102.

Replik

Hans Christian Östgaard och Jan Zachrisson svarar i ett följande nummer.

Har Vetenskapsrådet kraft att stävja forskningsfusk?

Idag kan endast rektor vid universitet/högskola initiera utredning av misstänkt forskningsfusk. Vetenskapsrådets förslag att lärosätena kan inrätta ombudsmän löser inte problemet, eftersom rektors möjlighet att förhindra en utomstående opartisk granskning är oförändrad. I stället måste Vetenskapsrådet öppna dörren för alla anmälare som företer rimliga motiveringar, precis som fallet är bl a i USA.

STAFFAN JOSEPHSON

docent, institutionen för kvinnors och barns hälsa, Karolinska institutet, Stockholm
staffan.josephson@kbh.ki.se

II Vetenskapsrådet (VR) har till uppgift att främja god forskning. Som ett litet sidouppdrag har man tagit på sig att även söka stävja forskningsfusk. VRs etiska kommitté har därför tillskapat en expertgrupp, som skall »biträda ... med utredning om faktiska förhållanden och med bedömning av om forskningen skett med avvikelser från god vetenskaplig praxis«.

Emellertid kan Expertgruppens insats initieras »endast om arbetsgivaren [så] begär ...«, dvs rektor (eller liknande) där forskningen bedrivs. »Eventuella anmälningar av enskilda forskare eller andra som misstänks för forskningsfusk skall således avvisas.« Och vidare: »Det läggs således i rektors hand att se till att anmärkningar som, enligt hans bedömning, saknar fog, inte blir föremål för vidare utredning ...« [1].

Rektors roll

Rektor (eller motsvarande) är sålunda enväldig. Endast rektor kan initiera en utomstående opartisk utredning, har tolkningsföreträde (fusk eller inte?) samt kan mörklägga (på grund av egen involvering, ekonomisk vinning, nepotism etc). Om rektor vill stanna affären inom universitetet/högskolan och blir mörklägd. Anmälaren blir då helt skyddslös. Detta tycks VR inte ha ägnat en tanke – något som dess motsvarighet i USA intensivt och extensivt tagit itu med [2].

Principen att endast rektor kan initiera har av juristerna förklarats som den enda möjliga eftersom VR inte har laglig grund för åtgärd/bestrafning. Den möjligheten har endast arbetsgivaren (rektor eller liknande), som å sin sida knappast uppskattar att bli förelagd att effektuera ett straff som VR uppmått. Detta är ett »moment 22« [3], som juristerna och ut-

bildningsministern [Thomas Östros, pers medd, 2003] inte kan/vill upphäva.

Sedan våren 2002 har endast två ärenden inkommit till VR. Av olika skäl har inget av dessa utretts.

Sannolikt har VR självt insett att systemet inte fungerar effektivt. I detta sammanhang är det egendomligt att utredningen »God sed i forskningen« från 1999 [4] helt glömts bort. Det är synd, eftersom den löste dessa problem på ett föredömligt sätt. I stället föreslår VR, efter bl a tysk förebild, införandet av tjänster som ombudsman (OM) [5]. Som sådana skulle rekryteras fristående, obundna personer åtnjutande forskningsvärldens förtroende, t ex »nypensionerade professorer eller rektorer«. De skulle ta hand om *alla* oredlighetsfrågor, på eget initiativ om så vore (jfr JO, Justitieombudsmannen), och vara öppna för anmälningar från vem som helst.

Ombudsmän blir inte oberoende

Tyvär gynnar förslaget utformning verkligen inte oberoendet: Varje universitet, högskola etc skulle själv få bestämma om man överhuvudtaget ville ha en OM och även reglerna och arbetsformerna för denna. Vidare skulle OM knytas till (och avlönas av) universitetet samt rapportera endast till rektor – inte till VR. VR skulle endast ha »samordnande och stödjande uppgift, och t ex samla ombudsmännen ... till ... diskussioner och erfarenhetsutbyte.«

Förslaget om OM är en meningslös och tandlös skrivbordsprodukt. Redan nu kan vem som helst anmäla till rektor. Mot en stark rektor står sig en OM slätt, och VR ger inget stöd. Rektors möjlighet att förhindra utomstående opartisk prövning är oförändrad.

Krafttag krävs

I stället krävs krafttag – inte minst med tanke på den likgiltighet och de axelryckningar inför fuskproblematiken som nyligen omvittnats [6]. Även rektorer kan vara korrumpierade; varje annan

föreställning vore naiv. VR måste förut-sätta även det osannolika för att kampen mot fusk skall bli framgångsrik. VR måste öppna dörren för alla anmälare som företer rimliga motiveringar, precis som sker bl a i USA [7], föregångslandet i dessa avseenden.

Dessutom saknas fortfarande över-prövningsinstrument och skydd för an-mälarna (»whistleblowers«).

*

Potentiella bindningar eller jävsförhål-landen: Det finns inga personliga eller professionella omständigheter eller kommersiella relationer med företag el-ler organisationer som antas kunna på-verka min syn på det aktuella ämnet.

Replik:

Många hänsyn att beakta, välkomnar fortsatt dialog

Det finns många olika hänsyn att beakta: Den som med fog misstänker en kollega för fusk måste ha en möjlighet att föra fram sin misstanke och att få den prövad. Den som oriktigt utpekats behöver en möjlighet att bli rentvådd. Arbetsgivaren behöver en hanteringsordning som utesluter alla misstankar om att otillbörliga hänsyn tas.

MADELEINE LEIJONHUFVUD
biträdande generaldirektör,
Vetenskapsrådet

II Staffan Josephson uttrycker stark skepsis mot Vetenskapsrådets sätt att an-gripa problemet forskningsfusk. Det system med en arbetsgrupp inom Veten-skapsrådet, till vilken en forskares ar-betsgivare kan anmäla ett ärende om misstänkt forskningsfusk och få en opar-tisk bedömning, är enligt Josephsons mening helt otillräckligt. En rektor kan vilja mörklägga och låta en affär stanna inom universitetet/högskolan.

Vi har övervägt möjligheten

Staffan Josephson vet att också Veten-skapsrådet övervägt om den erbjudna möjligheten är tillräcklig eller om det behövs något ytterligare för att tillgodo-se de olika intressen som är involverade. Men han dömer ut det förslag till ett system med ombudsmän som rådets etikkommitté utarbetat och som styrel-sen sänt ut på remiss under sommaren och hösten till ett antal högskolor, Sveri-ges Universitetslärarförbund och Sveri-ges Förenade Studentkårer.

Referenser

1. Vetenskapsrådets etikkommitté 2002 05 27. Riktlinjer för arbetet inom Vetenskaps-rådets etikkommittés expertgrupp för utredning av oredlighet i forskning. http://www.vr.se/forska/index.asp?id=673&dok_id=454
2. Office of Research Integrity, USA. Hand-ling misconduct, 2003. <http://ori.dhhs.gov/html/misconduct/whistleblowers.asp#>
3. Heller J. Catch-22. New York: Bantam Doubleday Dell, USA; 1955. p. 47.
4. God sed i forskningen. SOU 1999:4. p. 104-11.
5. Vetenskapsrådet. Etikförslag från VR: Fri-stående ombudsmän mot forskningsfusk. Pressmeddelande 2003-06-13. www.vr.se/pressmeddelanden/
6. Forsman B. Vetenskap och moral. Nora: Nya Doxa; 2002.
7. Office of Research Integrity, USA: Hand-ling misconduct, 2003. http://ori.dhhs.gov/html/misconduct/inquiry_issues.asp

Det finns många olika hänsyn att be-akta i det här ämnet. Den som med fog misstänker en kollega för fusk måste ha en möjlighet att föra fram sin misstanke och att få den prövad. Den som oriktigt utpekats för fusk behöver en möjlighet att bli rentvådd. Arbetsgivaren behöver en hanteringsordning som utesluter alla misstankar om att otillbörliga hänsyn tas. Allt detta försöker Vetenskapsrådet beakta vid utformningen av det system som ett forskningsråd kan bistå med.

Fortsatt dialog med forskarsamhället

Remisstiden på förslaget med ett om-budsmannasystem gick ut i början av ok-tober, och frågan ska nu diskuteras vida-re. Staffan Josephsons synpunkter, även framförda direkt till oss, är värdefulla i den beredning som pågår. Vetenskaps-rådet välkomnar ytterligare dialog med forskarsamhället i denna för forskningen så viktiga angelägenhet. •

Forskningens frihet

II Frihet är en förutsättning för kreativa verksamheter, t ex forskning. Professor Matti Bergström, Helsingfors, har i två av Sveriges Radios »stafettprogram« sommarens 2003 utvecklat begreppet kaos i relation till kreativitet. Lek, nyfi-kenhet, fantasi och kreativitet hör sam-man. Kaos hör samman med kreativitet. Kaos måste dock balanseras av ordning för att en verksamhet skall bli produktiv. Det kan ske inom en och samma männi-ska eller genom samverkan mellan kaos-och ordningsmänniskor. Kreativitet kan inte organiseras eller styras fram men måste beaktas för att skapa gynnsamma forskningsmiljöer och för att optimera forskarrekryteringen.

Paradoxalt nog tycks Skolverket ha större tilltro till skolbarns förmåga att nyfiket och självständigt skaffa sig nya kunskaper via dator och bibliotek än vad Högskoleverket visar för forskares för-måga att söka de specifika kunskaper som varje forskningsprojekt kräver. Varför skall forskare sättas i obligato-risk, statligt reglerad forskarutbildning, och dessutom förbjudas att påbörja forskning innan de blivit formellt an-tagna till forskarutbildning?

Högskoleverket har nämligen nyli-gen konstaterat att det finns personer som bryter mot det statliga forskarut-bildningsreglementet genom att påbörja forskarutbildning innan de blivit for-mellt antagna [1]. Fenomenet olagliga doktorander, så kallade skuggdoktoran-der, är absolut vanligast inom medicin och odontologi, något som ger anled-ning att förmoda att det statliga regle-mentet är särskilt illa anpassat för dessa ämnesområden.

Frihet är en grundpelare för forsk-ning. Det gäller i allra högsta grad kli-nisk forskning [2]. Klinisk forskning är grundbulten för framsteg och effektivitet i sjukvården. Det gäller inte bara forskning som resulterar i doktorsav-handlingar. Frihetsinskränkningar som följd av det statliga forskarutbildnings-systemet innebär en käpp i hjulet för den kliniska forskningen som i Sverige be-finner sig i en allvarlig kris

Ragnhild Gullberg

*professor i medicin, särskilt reumatologi,
Karolinska institutet, Stockholm*

Referenser

1. Hedbäck S. Olaglig doktorand vanlig inom medicinen. Läkartidningen 2003;100:3024.
2. Gullberg R. Konung Gustaf V:s forsknings-institut – modell för klinisk laboratorie-forskning. Läkartidningen 2003;100:2620.